

ВПЛИВ ГУМАНІТАРНОЇ ПАРАДИГМИ НА ГЕНЕЗИС УЯВЛЕНЬ ПРО САМОУСВІДОМЛЕННЯ Й ЖИТТЄТВОРЧИСТЬ ОСОБИСТОСТІ

THE HUMANITARIAN PARADIGM INFLUENCE ON THE GENESIS OF IDEAS ABOUT SELF-AWARENESS AND PERSONAL LIFE-CREATIVITY

У статті представлені результати теоретичного дослідження в науковому просторі впливу гуманітарної парадигми на генезис уявлень про самоусвідомлення та життєтворчість особистості. Стверджується необхідність інтегрування та ретроспективно розгляду наукового генезису цих понять в рамках гуманітарної парадигми з метою теоретичного визначення, вивчення й обґрунтування необхідності їхнього взаємозв'язку в дослідженні особистості, що розвивається й творить власне життя в культурно-історичному континуумі. Вказується на відношення гуманітарної парадигми до галузей знань, які вивчають людину як індивіда з усіма його особистісними особливостями, духовним життям, соціокультурним контекстом та взаємодією з оточуючим світом. Визначаються шляхи історичного генезису становлення гуманітарної парадигми в науці в цілому і в психології зокрема. Розглядаються питання самоусвідомлення й життєтворчості в контексті вивчення різних етапів розвитку людства та еволюції вчення про свідомість, а також здатність людини до самореалізації. Надається можливість побачити шляхи руху філософської та психологічної думки, які у XXI ст. призводять до того, що ці питання все більш акцентуються на розумінні людини як суб'єкта, який здатен продуктивно й відповідально творити власне життя та вирішувати життєві завдання, спираючись на рівень розвитку власної свідомості. Обґрунтовується думка, що результати подальших досліджень самоусвідомлення й життєтворчості особистості, крім теоретичного збагачення змісту гуманітарної парадигми, дозволять розвивати й практичні підходи та інструменти для підтримки розвитку та самореалізації людини в сучасному світі.

Ключові слова: особистість, гуманітарна парадигма, свідомість, самоусвідомлення, самореалізація, життєтворчість.

The article presents the results of a theoretical study in the scientific space of the influence of the humanitarian paradigm on the genesis of ideas about self-awareness and life creativity of an individual. It is asserted the need to integrate and retrospectively examine the scientific genesis of these concepts within the framework of the humanitarian paradigm in order to theoretically define, study and justify the necessity of their interrelationship in the study of the individual who develops and creates his own life in the cultural-historical continuum. It is indicated the relationship of the humanitarian paradigm to the fields of knowledge that study a person as an individual with all his personal characteristics, spiritual life, socio-cultural context and interaction with the surrounding world. The issues of self-awareness and life creativity are considered in the context of the study of various stages of human development and the evolution of the doctrine of consciousness, as well as a person's ability to self-realize. It is possible to see the ways of movement of philosophical and psychological thought, which in the 21st century. lead to the fact that these questions are increasingly focused on the understanding of a person as a subject who is capable of productively and responsibly creating his own life and solving life tasks based on the level of development of his own consciousness. It is substantiated that the results of further research on self-awareness and life creativity of the individual, in addition to the theoretical enrichment of the content of the humanitarian paradigm, will allow the development of practical approaches and tools to support the development and self-realization of a person in the modern world.

Key words: personality, humanitarian paradigm, consciousness, self-awareness, self-realization, life creativity.

УДК 159.923.2
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.51.30>

Сімовоник А.І.

аспірант кафедри загальної психології і психології розвитку особистості
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Вступ. Дослідження генезису уявлень про самоусвідомлення й життєтворчість особистості в рамках гуманітарної парадигми є надзвичайно актуальним і значущим напрямом, оскільки воно допомагає розкрити еволюцію та становлення цих понять в культурно-історичному континуумі. Як відомо, людське існування зараз все більш піддається руйнівним впливам та змінам, які породжують складні виклики для формування самоусвідомлення й життєтворчості особистості. Вивчення генезису цих понять може сприяти підвищенню ефективності гуманітарних досліджень і знаходженню нових шляхів особистісного розвитку та гармонії з часом, суспільством та культурою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення й дослідження самоусвідомлення та життєтворчості особи-

стості є одними з найголовніших питань, на які пропонує звернути увагу сучасна психологія і гуманітарна парадигма взагалі. Так життєтворчість пропонується розглядати через призму її компонентів (О. Доценко, І. Лебединська та ін.), як рефлексивно-творчі процеси в життєдіяльності (В. Рибалка, І. Бех та інші); як ту, що пов'язана з активністю та суб'єктивністю особистості (В. Татенко, Л. Лисенко та інші), як «сенс життя» (Л. Лук'яненко, М. Хоменко, І. Зязюн, В. Чудновський та інші), в якості духовно-практичної діяльності особистості (Л.В. Сохань, М. Літвак, Т. Мирошніченко), як ту, що пов'язана з поняттями життєстійкості та асертивності особистості (Т. Титаренко, Н. Гончарова) та як поняття самореалізації особистості взагалі (В. Осодло, Т. Перепелюк, Л. Осадча та ін.). Досліджені й продов-

жують досліджуватись окремі складові життєтворчості, такі як: структура життєтворчої компетентності (І. Єрмаков, І. Пасько та інші), онтогенез життєздійснення та життєтворчості (О. Скляренко, А. Павленко, В. Ямницький, Н. Грінцова, Н. Артюхіна та інші), критерії розвиненої самоактуалізації (І. Мерзлікін, О. Саннікова, О. Ройтер, Н. Мітіна, В. Татенко, Н. Чепелева та ін.), операційно-дієва складова (О. Марков, О. Ларіна, В. Дубогай та інші) та інші [3; 5; 7].

Що стосується питання самоусвідомлення особистості, то воно більшою мірою представлено в теоретичній площині. Як вказує Л. Терлецька в своєму дослідженні «Психологічні особливості самоусвідомлення особистості», чисельні дослідники не дійшли згоди щодо визначення самосвідомості, в якій наявні різні структурні, змістові й процесуальні складові. Але всі вони погоджуються з тим, що самосвідомість особистості є розгорнутим у часі процесом самопізнання, самосприйняття та самооцінки, пов'язаним з діяльністю та самореалізацією людини як соціальної істоти. Сфера досліджень самоусвідомлення також визначається багатьма напрямками. Серед них можна виділити такі підходи та контексти: когнітивний, коли досліджується, які саме когнітивні процеси і механізми лежать в основі самоусвідомлення, включаючи свідомість, увагу, сприйняття та ментальне представлення себе (Ж. Піаже, Р. Фердинанд, Л. Виготський, В.О. Аверін, А. Маслоу та ін.); емпіричний, коли увага приділяється саме емпіричним методам, таким, як анкетування, експерименти та спостереження, для вивчення відношення особистості до себе, її самооцінки, рівня домагань та самосприйняття (М.Й. Боришевський, Р. Мей, В.І. Моросанова, Г. Олпорт, І. Нестерова, Н. Артюхіна та ін.); соціальний, коли досліджується вплив соціального оточення на самоусвідомлення, включаючи роль соціальних норм, взаємодію з іншими людьми та формування соціальної ідентичності (Д. Маркіа, Г.С. Костюк, Р. Каламаж, А. Маслоу, О.А. Муравйова, О.Г. Спіркін та ін.), та культурний, коли вивчається, як культурні цінності, традиції та норми впливають на самоусвідомлення в різних культурах, включаючи вивчення різних понять «Я» та самоідентифікації (С. Максименко, А. Налчаджян, В. Татенко, М. Лазебна, Т. Титаренко, Л. Терлецька) [2; 6].

Отже, враховуючи актуальність наукового інтересу до досліджень в окремих площинах життєтворчості та самоусвідомлення особистості, вважаємо за необхідне інтегрувати та ретроспективно розглянути в даній статті сам науковий генезис цих понять в рамках гуманітарної парадигми з метою теоретичного визначення, вивчення й обґрунтування необхідності

їхнього взаємозв'язку в дослідженні особистості, що розвивається й творить власне життя в культурно-історичному континуумі.

Постановка проблеми обумовлюється завданнями теоретичного дослідження взагалі, а саме: проведенням теоретичного аналізу наукової літератури на предмет узагальнення понять про самоусвідомлення й життєтворчість в рамках гуманітарної парадигми, а також встановленням взаємозв'язку між самоусвідомленням особистості та її здатністю до життєтворчості. Мета статті полягає у теоретичному дослідженні впливу гуманітарної парадигми на генезис уявлень про самоусвідомлення й життєтворчість особистості в культурно-історичному континуумі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз філософської та психологічної літератури на предмет впливу гуманітарної парадигми на генезис уявлень про самоусвідомлення й життєтворчість особистості потребує, перш за все, приділити увагу генезису самої парадигми.

Гуманітарна парадигма – це підхід або ракурс, з якого науки про людину вивчають і розуміють світ та її існування в ньому. Вона покладає основу для розуміння людської природи, ідентичності, взаємодії з іншими, для визначення справжньої особистої свободи, творчості та етичних питань. У широкому змісті гуманітарна парадигма базується на принципі розуміння людського досвіду, культури, аксіології, індивідуальності та суспільного контексту, проте як спеціальне розуміння терміна акцентує увагу на людських суб'єктах як особистостях, які мають певні переживання, цінності, смисли, а також різні мотивації власних дій та різні інтерпретації світу взагалі [1].

Гуманітарна парадигма з її акцентом на людині та її внутрішньому світі в філософії та інших гуманітарних науках плавно розвивалася протягом багатьох століть, проте не можна визначити конкретного року, який позначив би її виникнення. Як свідчать історичні документи, питання рефлексії й дослідження свого внутрішнього «Я», тобто зачатки майбутньої гуманітарної парадигми мали велике значення ще у філософії Древньої Греції. У середньовічній Європі ці ідеї були частково замінені релігійними доктринами, які акцентували увагу на пошуку внутрішньої істини та самореалізації через споглядання та контемпляцію Бога. В епоху Ренесансу та розквіту гуманізму знов актуалізується інтерес до внутрішнього світу людини та маніфестується уявлення про неї як про творчу й суб'єктивну істоту. Філософи Еразм Роттердамський і Мішель де Монтень підкреслювали важливість самоусвідомлення та самовираження для розвитку особистості та пошуку істини. Дуже важливий вклад в розвиток майбутньої гуманітарної парадигми внесли

погляди вчених, філософів, письменників та митців епохи Просвітництва XVII–XVIII століття. Вони акцентували увагу на таких питаннях, як людське щастя, цінність людини, утвердження свободи, розвиток природних здібностей кожного, а також утвердження самосвідомості й самооцінки особистості. У 18–19 століттях філософи Жан-Жак Руссо, Йоганн Гегель, Йоганн Вольфганг Гете розглядали людину як активного творця культури та суспільства, який візуалізує результати власного самоусвідомлення у творчості. Також в цей період німецький філософ Йоганн Готтліб Фіхте вперше в своїх працях використав термін «самосвідомість».

Ідеї подальшого розвитку гуманітарної парадигми як методологічного підходу в філософії припадають на середину XIX століття. Саме філософська думка стала тією рушійною силою яка у середині XX століття активно сприяла залученню гуманітарної парадигми до теорій та досліджень в царині психології й визначенню таких понять, як самоусвідомлення й життєтворчість особистості, що зараз є предметом нашого теоретичного дослідження.

Починаючи з середини XX століття, в рамках екзистенційної та гуманістичної психології такими вченими, як Карл Роджерс, Абрахам Маслоу, Шарлота Бюллер, А. Гольдштейн, С. Джуард, Р. Мей та ін., було висловлено критику щодо зосередженості поведінкової психології на зовнішніх спостереженнях та вимірюваннях, не враховуючи внутрішній світ людини та важливість самореалізації. Такі дослідники, як Карл Ясперс, Людвіг Бінсвангер, Віктор Франкл, Жан-Поль Сартр, Ервін Дж. Ялом, Медард Бос та ін. вважали за найкраще акцентувати увагу на існуванні, вільному виборі та пошуку сенсу життя. Розглянемо уважніше їхні ідеї стосовно самоусвідомлення й життєтворчої діяльності особистості.

Один із засновників гуманістичної психології, Карл Роджерс, у своїх роботах акцентував увагу саме на понятті самоусвідомлення та його ролі в особистісному розвитку. Самоусвідомлення вчений вбачав як процес свідомого сприйняття та розуміння людиною себе самого, який включає у себе усвідомлення власних думок, почуттів, бажань, цінностей та потреб. Психолог вважав, що самоусвідомлення є основою для особистісного розвитку і самореалізації, а також відзначав, що самоусвідомлення може бути досягнуте через процес саморозкриття та внутрішнього дослідження. Роджерс не вказував у своїх працях термін життєтворчості напряму, але за його визначенням, повноцінно функціонуюча людина живе креативно. У кожному мить вона знаходить нові способи жити, замість того, щоб залишатися у минулих, жорстких патер-

нах, які більше не є адаптивними. Роджерс описує повноцінно функціонуючих людей як здатних адаптуватися до нових умов, як таких, що представляють собою «авангард людської еволюції» [4].

Австрійська психологія Шарлота Білер висловлювала думку, що самоусвідомлення є процесом, в якому людина стає свідомою відносно своєї внутрішньої природи, своїх цінностей, мети та ідентичності. Бюллер підкреслювала важливість творчого самовираження в житті людини. В своїй книзі «Перебіг людського життя: дослідження цілей з гуманістичної перспективи» вона відзначала, що самовираження та творчий потенціал мають велике значення для психологічного благополуччя і особистісного розвитку. Дослідниця також вказувала, що повнота, ступінь виконання себе залежить від уміння людини ставити такі цілі, які адекватні її внутрішній суті, самій собі. Така здатність називається самовизначенням. Чим зрозуміліше покликання, тим виразніше виражене самовизначення, що веде до самоздійснення (життєтворчості).

Ще один відомий американський психолог, Абрахам Маслоу, створивши теорію людських потреб та концепцією «єрархії потреб», вважав самоусвідомлення найвищим рівнем розвитку людини в рамках її «єрархії потреб». Після задоволення основних фізіологічних (таких як їжа, вода, проживання) та потреб у безпеці, належності та визнанні людина може розвивати власну здатність до самоусвідомлення. Маслоу розглядав це як процес розуміння та визначення себе самого, що включає розуміння людиною своїх цінностей, мети, потенціалу та сенсу життя. Він також акцентував увагу на індивідуальному розвитку людини та її самореалізації. І хоча в трудах Маслоу не було висвітлено поняття життєтворчості, він наголошував на наявності потенціалу для розвитку у кожній людині та важливості самопідтримки, самопрояву, а також вираженні своїх індивідуальних характеристик у процесі досягнення самоусвідомлення. Самоактуалізація, яку Маслоу вважав найвищою формою особистісного розвитку, також може бути пов'язана з життєтворчістю. Вона означає реалізацію потенціалу людини, самовираження і розвиток її унікальних здібностей і талантів. Маслоу вважав, що люди, які самоактуалізуються, мають внутрішню мотивацію для саморозвитку, проявляють творчість, спонтанність, відкритість до нових ідей і досліджень та реалізують себе через те, що є для них справжнім [4].

Німецьким філософом і соціологом Курт Гольдштейн також вивчав самоусвідомлення (самоусвідомість). Вчений вважав, що воно є важливою складовою людського існування і впливає на наше сприйняття світу і взаємодію з ним. Гольдштейн стверджував, що самоусвідом-

лення залежить від спілкування з іншими людьми та соціального середовища, таким чином будучи результатом соціальної взаємодії та культурного контексту. У своїх працях він також звертав увагу на роль мови у формуванні самоусвідомлення. Гольдштейн вказував, що мова не просто відображає наше сприймання світу, але й активно утворює наше мислення і сприйняття. Мова допомагає нам виражати наші думки, почуття та ідеї, що сприяє розвитку нашого самоусвідомлення. К. Гольдштейн не вивчав життєтворчість, але вбачав у своїх поглядах активну та творчу взаємодію індивіда зі своїм оточенням, а також з самим собою. Він підкреслював важливість самореалізації та пошуку сенсу у житті кожної людини.

Американський психолог Сідні Джуард стверджував, що самоусвідомлення означає бути свідомим і розуміти свої власні думки, почуття, потреби та цінності, бути відкритим і відвертим у відношенні до себе самого. Він підкреслював, що самоусвідомлення вимагає самооб'єктивності і здатності бачити себе таким, яким тебе бачать інші люди. Він вважав, що цей процес може сприяти відкритим та довірливим взаєминам з іншими людьми. С. Джуард також висловлював свої погляди на поняття «життєтворчість», вважаючи, що життєтворчість включає в себе виявлення індивідуальності, відкритість до нових досвідів та готовність до ризику. Він наголошував на важливості особистого самовираження і пошуку сенсу у житті, які допомагають людині розвиватися і задовольняти свої потреби. За поглядами Джуарда, життєтворчість вимагає активності та відповідальності з боку людини. Він стверджував, що людина повинна бути свідомою своїх можливостей і мотивів, а також брати на себе відповідальність за свої вчинки і вибори. Джуард підкреслював важливість взаємодії з іншими людьми, вважаючи, що це може надати підтримку, інспірацію та нові ідеї, що сприяють особистісному зростанню та розвитку життєтворчості.

Схожі погляди були і в американського психолога та психотерапевта, Ролло Мей. Він вважав, що самоусвідомлення є процесом, у якому людина стає свідомою щодо своїх внутрішніх переживань, мотивів, цінностей та сенсу життя, а також що самоусвідомлення є важливим елементом самореалізації та індивідуального розвитку. Мей наголошував на значенні внутрішнього пошуку, рефлексії та саморозкриття для досягнення глибшого розуміння себе та своїх життєвих установок. В своїй роботі «Пошук себе» він досліджує поняття самопізнання, відповідальності і свободи, стверджуючи, що кожна особа має можливість активно впливати на своє життя і створювати свій власний сенс. Мей підкреслював важливість пошуку сенсу життя та реалізації своїх потенціалів для

досягнення самоусвідомлення. Він вважав, що людина повинна визначити свої особисті цінності, цілі та життєві призначення, щоб жити задоволено та задовольняти свої потреби. Вчений підкреслював важливість самореалізації та пошуку сенсу життя як основних аспектів життєтворчості і наголошував на важливості особистого вибору і відповідальності, вважаючи, що людина повинна брати на себе відповідальність за своє життя і активно займатися розвитком своїх можливостей.

В. Франкл, засновник та представник такого напрямку в екзистенційній психології, як логотерапія, хоч і не вивчав напряму життєтворчість людини, тим не менш, зробив великий вклад у розуміння цього питання. Вчений зазначав, що розвиток особистості зумовлений прагненням до пошуку і реалізації сенсу життя. Активне життя, в якому особистість усвідомлює власні глибинні бажання, схильності та потреби у розвитку, за Франклом, служить меті реалізації цінностей у творчій праці, тим часом як пасивне життя, спрямоване лише на отримання насолоди, унеможливорює життєтворчість та отримання задоволення від споглядання краси, мистецтва та природи. У контексті самоусвідомлення Франкл підкреслював важливість того, щоб кожна людина знайшла особистий сенс і значення у своєму житті. Він вважав, що сенс життя не обов'язково передбачає зовнішні обставини, але залежить від того, як ми ставимося до цих обставин і як вони впливають на наші внутрішні цінності і цілі. Франкл вірив, що самоусвідомлення відбувається через розуміння внутрішніх цінностей, здібностей та потреб і присвячення їх реалізації. Він наголошував на тому, що ми маємо відповідальність за власне життя і можемо знайти сенс навіть у найскладніших ситуаціях, які ми зустрічаємо [6].

Один з найвідоміших представників екзистенціалізму, Жан-Поль Сартр, розглядав людину як суб'єкта, який активно творить свою сутність через вибори та дії. Він писав, що людина не просто «існує», але сама створює себе через свої вчинки і рішення, що є важливою частиною самоусвідомлення. Також самоусвідомлення, за Сартром, вимагає від людини відкритості до своїх можливостей, бажання розуміти свої власні мотиви, цінності та дії, бо тільки так вона зможе розуміти свої потреби, бажання, мету та сенс свого існування, здебільше через взаємодію з іншими людьми. Оскільки, згідно з Сартром, людина має свободу вибору і відповідальність за свої дії, її життєтворчість полягає в тому, щоб визначити власні цінності, пріоритети та мету й діяти відповідно до них. Вчений вважав, що ніякі обставини або зовнішні фактори не визначають наше існування і лише ми самі

створюємо себе через свої вибори. Однак він не вважав життєтворчість справою легкою або безпроблемною. Сартр розумів, що з вибором і відповідальністю пов'язані ангажованість, невизначеність і можливість помилок. Вчений підкреслював важливість прийняття цих аспектів життя та відчуження від конформізму або зовнішніх вимог.

Ервін Дж. Ялом, американський психіатр та психотерапевт, підкреслював важливість самоусвідомлення як інструменту для розуміння себе, своїх потреб і мети в житті, вважаючи, що самоусвідомлення є ключовим аспектом особистісного розвитку і психологічного благополуччя. В своїх роботах вчений підкреслював важливість активного творення сенсу і значущості у власному житті, надавав різні методи і техніки, за допомогою яких людина могла стати більш усвідомленою, наприклад, через розглядання ситуації з позиції «тут і зараз» або через вивчення власної життєвої історії. Ялом також мав свої погляди щодо життєтворчості. Він висловлював ідею, що життєтворчість може виявлятися в різних формах, таких як творчість у мистецтві, професійна самореалізація, відносини з іншими людьми та пошук сенсу. Він стверджував, що активне творення сенсу є ключем до задоволення і психологічного благополуччя.

Представник прямої екзистенційно-аналітичної психотерапії, швейцарський психолог і психіатр, Медард Бос, у своїх працях висловлював ідею, що самоусвідомлення може бути спонукано відкритою взаємодією з іншими людьми. Він вважав, що самоусвідомлення є процесом, у якому людина активно стикається зі своїми внутрішніми переживаннями, почуттями і думками, та підкреслював значення психотерапевтичної співпраці та емпатії в процесі самоусвідомлення. Вчений вказував на важливість глибокого дослідження себе, включаючи підсвідомі аспекти, а також розкривав роль аналізу снів і взаємодії з іншими людьми в процесі самоусвідомлення. Медард Бос також розвивав концепцію життєтворчості, висловлюючи думки про важливість активного творення сенсу та значення власного життя. Одним із центральних аспектів життєтворчості, який розвивав Бос, була ідея про самостановлення. Він підкреслював, що кожна людина має можливість формувати свою власну ідентичність і реалізувати свої потенціали через вибір і діяльність. Бос також акцентував увагу на важливості особистісного розвитку та розкриття. Він вважав, що через самоусвідомлення, розуміння своїх потреб, цінностей та бажань людина може досягти більшої гармонії і задоволеності у своєму житті.

Особливої уваги стосовно різних аспектів самоусвідомлення та життєтворчості у першій половині ХХ століття заслуговують роботи

таких дослідників, як К.Г. Юнг, А. Адлер, Г. Салліван, В. Джеймс, Е. Фромм та ін.

В аналітичній психології К.Г. Юнга життєтворчість особистості тісно пов'язана з її здатністю до усвідомлення себе окремо від соціуму одиницею, що опанувала всі його правила, але здатна до самостійного розвитку з ціллю привнесення нових здобутків у колективний простір. За Юнгом, соціум намагається підтримувати власний гомеостаз, але необхідні для його виживання зміни приносять люди (особистості) саме здатні до повної власної реалізації в супереч нормам системи [2].

В індивідуальній психології А. Адлера вважається, що людина «не здатна думати, відчувати, бажати, діяти, не маючи перед собою мети. Всі душевні рухи отримують свій напрямок завдяки раніше поставленій меті» (книга «Практика і теорія індивідуальної психології»). Тож за Адлером для власного прояву людині важливо мати усвідомлену цільову установку, тобто розуміти, чого людина хоче і може досягти, задля того щоб спрямованість її відповідала цій меті. З цієї самодостатньої цілеспрямованості походить цілісність особистості та її здатність до власної життєтворчості.

Міжособистісна теорія Гаррі Саллівана є однією з провідних теорій у психології, яка розглядає взаємодію між людьми з погляду розвитку і самоусвідомлення особистості. Згідно з теорією Саллівана, особистість формується шляхом взаємодії з іншими людьми і наслідків цієї взаємодії. Центральна концепція в цій теорії – це «міжособистісність», що означає взаємозалежність особистості і соціального оточення. Самоусвідомлення в даній концепції розглядається як постійно змінний процес, що формується взаємодією з іншими людьми. Салліван вважав, що індивідуальна свідомість і самосвідомість нерозривно пов'язані із суспільними структурами, які включають ролі, відносини та контекстуальні фактори. Одним із ключових аспектів самоусвідомлення в міжособистісній теорії Саллівана є ідея «глобального самопоняття». Він вважав, що люди розвивають загальну ідею про себе на основі своїх взаємин з іншими людьми, а це включає рольві очікування, суспільні стандарти та норми. Самоусвідомлення відіграє важливу роль у формуванні соціальних навичок, самооцінки та взаємодії з іншими. Воно дозволяє нам розрізняти себе від інших, розуміти наші потреби та бажання, а також впливає на наше ставлення до себе та до оточуючих людей.

Вільям Джеймс, видатний американський філософ і психолог, який створив концепцію «потіку свідомості», розглядав свідомість як постійно змінний потік думок, почуттів та сприйняття, що безперервно рухається й розвивається в нашому усвідомленому досвіді. Він висунув ідею, що свідомість є неперерв-

ним процесом, в якому різні елементи сприйняття і думок з'єднані між собою. Джеймс також акцентував увагу на важливості волі і волевиявлення у свідомому досвіді. Він вважав, що воля впливає на наші дії та вибори, і вона може модифікувати наш усвідомлений досвід. Він розглядав волю як активний процес, який дозволяє нам обирати, регулювати та контролювати наші дії і реакції. Самосвідомість вчений розглядав як здатність розпізнавати і відчувати свої власні думки, почуття та сприйняття, а також бути усвідомленим щодо власного існування. Він виділяв два типи самосвідомості: «якісну» самосвідомість, що включає розуміння себе як індивіда з унікальними властивостями, і «феноменальну» самосвідомість, що стосується почуття свого власного «я» у процесі свідомого досвіду.

Представник нефрейдистської концепції Еріх Фромм вважав, що лише здатність мислити самостійно, керуючись власними знаннями та особистими якостями, дозволяє нам реалізувати власну особистість, повірити у себе та в життя взагалі. Його гуманістична теорія передбачає, що особистість є продуктом динамічної взаємодії між вродженими потребами та тиском соціальних норм і приписів. Тобто з його точки зору, лише особистість, достатньо зріла для самоусвідомлення, здатна на повну реалізацію та життєтворчість [2].

В другій половині ХХ століття все більш зростає інтерес до психологічного благополуччя та підвищення якості життя. Термін життєтворчості, в тому контексті, як ми його розглядаємо в своєму дослідженні, а також поняття «культура життєтворчості» вперше з'явилися в трудах української вченої Лідії Василівни Сохань. Центральним положенням концепції, над якою працювала Сохань та члени її команди, стало уявлення про людину як суб'єкта життя, в основі існування якого полягає життєтворчість, «особлива й вища форма прояву творчої природи людини». На думку вченої, ця духовно-практична діяльність спрямована на творче планування, проектування та здійснення життєвого проекту [4]. Розробляючи, коригуючи та здійснюючи свій життєвий сценарій, особистість опановує мистецтвом життя – особливим вмінням, що базується на його глибинному знанні, розвиненій самосвідомості та володінні системою засобів, методів і технологій життєтворчості. Життєтворчість тут виступає способом вирішення поточних, середньострокових та перспективних життєвих завдань. Це процес упорядкування особистісної подієвої картини життя, процес її самовдосконалення. В даній концепції розглядаються також такі поняття, як: «життєвий шлях особистості», «спосіб життя», «стиль життя», «культура життя» та ін., які в ХХІ ст. не тільки не втратили власної актуальності, а й потребують подаль-

ших досліджень у рамках гуманітарної парадигми в зв'язку зі змінами, які відбуваються в нашому суспільстві та в світі взагалі.

Таким чином, ретроспективний аналіз генезису понять самоусвідомлення й життєтворчості особистості в рамках гуманітарної парадигми дає можливість побачити шляхи руху філософської та психологічної думки, які у ХХІ ст. призводять до того, що ці питання все більш акцентуються на розумінні людини як суб'єкта, який здатен продуктивно й відповідально творити власне життя та вирішувати життєві завдання, спираючись на рівень розвитку власної свідомості. Цей підхід робить наголос на самореалізації, особистісному розвитку та пошуку сенсу у житті, а особистість розглядається як цілісна суб'єктивна істота, здатна активно впливати на своє життя та творити свій власний шлях.

Висновки з проведеного дослідження. Гуманітарна парадигма є результатом поступового еволюційного процесу розвитку думок, що включає в себе внесок багатьох дослідників та інтелектуалів протягом всього культурно-історичного розвитку людства. Як ми побачили в ході нашого теоретичного дослідження, у цьому підході зосереджене багатоглибке вивчення внутрішнього світу особистості, її унікальних рис, цінностей, мотивацій, духовних потреб та досвіду, а також імовірність постійного розвитку з метою підвищення її самоусвідомлення, самоактуалізації і самореалізації в процесі власної життєтворчої діяльності. Самі поняття самоусвідомлення й життєтворчості, незважаючи на те, що вони більш детально окреслюються саме в рамках гуманітарної парадигми, мають тривалу історію вивчення в царинах спочатку філософії, а потім і психології, але розглядаються вони переважно окремо одне від одного, навіть виникають в різні культурно-історичні епохи. На нашу думку, ці поняття потрібно розглядати у взаємозв'язку, оскільки без самоусвідомлення особистості не можлива будь-яка життєтворча діяльність, вона, навпаки, є результатом свідомих дій особистості. Тому визначення взаємозв'язку і взаємовпливу між поняттями самоусвідомлення та життєтворчості особистості залишаються актуальними і потребують подальших досліджень. Вважаємо, що результати цих досліджень, крім теоретичного збагачення змісту гуманітарної парадигми, дозволять розвивати і практичні підходи та інструменти для підтримки розвитку та самореалізації особистості в сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Afanasiev, O. Humanitarian paradigms and their peculiarities. *Actual Problems of Mind*. 2017. Vol. 11. P. 216–225. URL: <https://doi.org/10.31812/apd.v0i11.1752>.

2. Carden, J., Jones, R. J., & Passmore, J. Defining Self-Awareness in the Context of Adult Development: A Systematic Literature Review. *Journal of Management Education*. 2022. Vol. 46(1). P. 140–177. URL: <https://doi.org/10.1177/1052562921990065>.

3. Артюхіна Н.В. Базові складові життєтворчості особистості. *Збірник наукових праць Теорія і практика сучасної психології*. Класичний приватний університет, м. Запоріжжя. 2019. Т. 1, № 2. С. 10–16.

4. Мірошніченко Т.В. Концепція життєтворчості особистості у психолого-педагогічному просторі. *Problems and Innovations in Science. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference*. Nika Publishing. London, Great Britain. 2020. Vol. 2. P. 69–72. URL: <http://elconf.com.ua/>.

5. Павленко А.І. Навчання мистецтву життєтворчості: становлення теоретичних основ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 2. С. 186–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2017_2_48.

6. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості. Київ : Ніка-Центр, 2006. С. 280.

7. Скляренко О.М. Проблема здатності до життєтворчості у сучасних психологічних дослідженнях. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки*. 2013. Т. 2. Вип. 10. С. 288–292. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2013_2_10_57.